

A MAGYAR PARASZTHÁBORÚ 1514-BEN.

— A fölkelés 400. évfordulóján. —

(Első közlemény.)

I. Dósa György hadjárata.

Z idén, április 24-én mult négyszáz esztendeje, hogy *Dósa György* a pápa szentelt zászlaját Budán kezébe vette s esküt tett, hogy keresztes vitézeit a törökök ellen vezeti. És július 15-én lesz négyszáz esztendeje, hogy a király és a nemesség hada őt Temesvárnál, mint esküszegőt, a jobbagyság föllázítóját, véres csatában legyőzte s pár hónap mulva a parasztságot örökös jobbagyságra kárhoztatta. Az események a székely vitézt hirtelen emelték ki az ösmeretlenség homályából és három hónapnál rövidebb idő alatt már összetörték. Katonai, sőt hadvezéri tehetségének jeleit csak ezen a három hónapon belül kereshetjük, mert életének korábbi adatai meglehetősen ismeretlenek. Ennek a három hónapnak adatai is töredékesek, de elég alkalmasak arra, hogy megállapítsák *Dósa György* katonai és hadvezéri jelentőségét, a melynél fogva nevét váratlanul és megdöbbentő módon írta be a magyar hadi történelembe.¹

¹ A részletekre és forrásokra nézve lásd a Magyar Történeti Életrajzok 1913. XXIX. évf. 1—5. füzetében *Márki Sándor* dr. *Dósa György-ét.*

A politikai helyzet.

Miksa császár s XII. Lajos francia és I. Károly spanyol királyok Cambraiben 1508 deczember 10-én Velence ellen, sőt Velence felosztására szövetkeztek. II. Gyula pápa csakhamar csatlakozott hozzájuk. Magyarországot azzal sürgették csatlakozásra, hogy így legkönnyebben szerezheti vissza Velenczétől Dalmáciát s azután Európa segítségével indulhat a török ellen. II. Ulászló magyar királynak a törökkel 1503 augusztus 20-án hét esztendőre kötött békéje éppen akkor volt lejárfélben. Remélhette, hogy Velence, ha őt a cambrai liga ellen segíti, Dalmáciát önként visszaadja; ellenben a császár magukat a törököket biztatta ennek elfoglalására. Az esztergom-tatai országgyűlés 1511 július 5-én nagy lelkesedéssel határozta el, hogy Dalmáciát visszafoglalja s a ligához a török háború megindítása reményében csatlakozik. Azonban Ulászló nem ratifikálta a Konstanzban ez iránt már meg is kötött szerződést s az 1511 nyarán tartott országtanács önállóan akart föllépni a török ellen. Augusztus 22-én, a béke megszegésével, 2000 török már be is tört Horvátországba, 1512 nyarán pedig attól lehetett tartani, hogy az új szultán, *Szelim*, egyenesen Nándorfehérvárat vagy Péterváradot fogja megtámadni. Ulászló most Zsigmond lengyel királylyal egyesülten akart ellene indulni, de Zsigmond arra intette, hogy tartsa bizonytalanságban a törököket, ne bízzék a külföldben s a keresztes háborúban, hanem erősítse meg és szerelje föl a végvárakat. A király mégis a pápa segítségét kérte; s mialatt a törökkel a békealkudozások folytak, X. *Leó*, az új pápa, 1513 június 17-én *Bakócz Tamás* bibornokot, Magyarország primását, tizenhat európai országra nézve legátussá nevezte ki s felhatalmazta, hogy keresztes hadjáratot hirdessen a török ellen. Pártütőknek nevezte azokat, a kik ezt bármiképen akadályoznák s megengedte, hogy a király az egyházi tizedeket a háború céljaira fordíthassa. A háborús hangulatot növelte, hogy ugyanakkor Szapolyainak Oláhországban, a szörényi bánszágban és Szerbiában némi sikerei voltak a törökökkel szemben, *Beriszló* bán pedig Dubiczánál jól megverte őket. A törökkel fegyverszünetet kötöttek ugyan, de a Rómából

hazaérkezett Bakócz indítványára a király az országtanács többségével elhatározta, hogy a pápai bulla értelmében a török ellen a keresztes háborút csakugyan kihirdeti.

A keresztes hadjárat célja.

A hadjárat közelebbi célja Horvátország biztosítása, a távolabbi Dalmácia visszaszerzése volt. Amannak érdekében csak a törökökkel, emennek érdekében a törökökön kívül a velenzeiekkel is meg kellett volna mérkőzni. A kormány a kereszteseket első sorban arra akarta használni, hogy azonnal a törökök ellen induljanak, kik a fegyverszünet megszegéséről korán értesülve, a támadást bevárni nem akarták s a dalmáciai Knint azonnal ostrom alá fogták.

A magyar haderő száma.

A papok buzgósa következtében csakhamar tekintélyes sereg gyűlt össze, de ennek számára nézve a történetírók nagyon eltérnek. Vannak, kik csak 3—10,000 főre becsülik; mások még július 10-én is csupán 30,000-et említenek; ismét mások 40—100,000 kuruczról (keresztesről) beszélnek. Csatlakozniok kellett volna a végvárok őrségének s azoknak a zsoldosoknak is, kiket a külföldről hajón indítottak lefelé a Dunán. Magának a nemességnek fölkelésére számítani nem lehetett. Mégis 40,000-re tették a Pest körül egybegyűltek számát, miből az következik, hogy az ország más részeiben gyülekezőkkel együtt a sereg megközelítette, ha meg nem haladta a százezeret. Nem hihetetlen szám; 1510 márcziusában a főurak esztergomi tanácskozásán többen hangoztatták, hogy ha a pápa elegendő pénzt ad, Magyarország a török ellen könnyen kiállíthat 200,000 embert. Oly önkéntes hadsereg volt ez, a melyhez hasonló erejét a magyarok régóta nem állítottak fel. Olyan sereg, a mely Ulászlónak minden kérelme és fenyegetése nélkül jött össze s melyet a jámbor Capistrano hősivé lelkesített, Mátyásnak teremtő lelke katonasággá képezett s a rettentő Kinizsy Pál győzelemről győzelemre vezetett volna. A sereg szervezése s az ennek nyomában járó

siker ilyen népies seregnél valóban attól függött, ki lesz a vezére.

A vezérség kérdése.

1511 július 7-én Simon modrusi püspök nagy ünnepek között adta át *II. Ulászló* magyar királynak, a keresztes vitézek kiszemelt vezérének a pápa ajándékát, a szentelt süveget és kardot. Azonban *II. Gyula* pápa 1513 június 17-én kiadott bullájában kijelentette, hogy mihelyt alkalma nyílik reá, a török ellen *ő maga* vezet hadjáratot. Mikor a keresztes hadjáratot legátusa, Bakócz bibornok kihirdette, alkalmas hadvezér az akkori magyar urak közt nem akadt. Nem állottak Hunyadi János katonai és hazafiúi erényeinek magaslatán s akkor is megvetették a népet, mikor az ország megmentéséről volt szó. De nemcsak a nép fitymálása miatt nem vállalkoztak. Népfölkelés élére népszerű fővezér kellett. Azonban — talán *Beriszló Péter* horvát bánt kivéve — Perényi nádor, Báthory főkapitány, Szapolyai vajda, Bornemissza budai várnagy, Bebek vagy Szentgyörgyi neve inkább gyűlöletes, mint lelkesítő volt a nép előtt. Tizenhét esztendő mulva, a mohácsi veszedelem küszöbén is, alig lehetett vezért kapni. Akkor a választás egy barátira, Tomory Pálra, most egy egyszerű kapitányra, *Dósa Györgyre* esett.

A vezér egyénisége.

Dósa az Örlöcz-nemnek Szovátágán levő lófő-székely családjából Dálnokon, Háromszék vármegyében 1474 táján született. Szülőföldén, majd a marosszéki Makfalván nevelkedett, de úgy látszik, írni, olvasni sem tanult meg. Korán magába szitta az elégületlenség szellemét, mely akkor az egész Székelyföldet, sőt Erdély egy részét is eltöltötte. A történelemben először 1507 július 19-én tűnik fel, mikor *Barlabásy Lénárt* vajda őt több szebeni polgár kifosztásával s megölésével vádolta és Erdély nyilvánosságos rablójának nevezte. Ekkor, úgy látszik, a végekre ment szolgálni s 1513 nyarán már mint lovaskapitány vett részt Szapolyai János erdélyi vajdának oláh- és szerbországi hadjáratában a török ellen. Mint a nándorfehérvári helyőrség tagja,

1514 februárius 28-án hadipárbajban legyőzte a szendrei lovas spábik vezérért, az epirusi *Alit*, s pánczélos jobb karját egy csapással levágta. Ezért *II. Ulászló* király kétszeres zsolddal, aranylánczczal, biborruhával, sarkantyúval és karddal, a délvidéken pedig egy faluval ajándékozta meg és nemesi czimerét megújította. Ott volt Budán, mikor Bakócz Tamás bibornok, mint a pápa legátusa, 1514 április 9-én kihirdette a török ellen a kereszties hadjáratot s maga is jelentkezett a kereszt fölvételeére. A legátus április 24-én nemcsak ezt a kívánságát teljesítette, hanem az oltár előtt kezébe adta azt a vörös keresztrel ékesített fehér zászlót is, melyet maga X. Leó pápa áldott meg s *őt nevezte ki a kereszties háború vezérének*. Mivel azonban a táborba gyülekező nép magatartása mind fenyegetőbb, a munkáskezek hiánya pedig az uradalmakban mind érezhetőbb lett, a király május 14-én meghagyta Dósának, hogy haladéktalanul induljon a törökök ellen, a pápai legátus pedig másnap eltiltotta, hogy az ő engedelmé nélkül bárki is hirdethesse a kereszties háborút. Erre a keresztiesek a pesti táborban még aznap megtagadták a törökök ellen indulást s Dósa Györgyöt most már *ők maguk választották meg fővezérnek*. Erre a legátus május 23-án végképen eltiltotta a kereszties hadjáratot s kiátkozással fenyegette, a kik haza nem térnek.

A hadjárat céljának változása.

A nép a bibornok fenyegetésével többé nem törődött, mert a táborban hallott szónoklatok felizgatták s új célzt látott maga előtt. Akkor már a köztehermentesség, a nemesi javak lefoglalása, földosztás (a földközösség értelmében), gazdag zsákmány, részesedés a törvényhozásban s más eféle jelszavak járták. Az egyenlőséget Dósa valamivel később, a czeglédi beszédben, nyíltan hangoztatta. «Kövessék — úgymond — Istent, szabadságuk teremtojét, ki ellenségeik bámulatára őket egyesítette és fölfegyverezte.» Támadják meg, öljék le vagy szalaszszák meg ellenségeiket. Tanítsák meg az elpuhultakat, hogy egyenlően éljenek jobbjáikkal, polgártársaikkal. Küzdjék ki szabadságukat. — Mindezekből kitűnik, hogy Dósa a türhetetlen állapotok megszüntetése

végett első sorban a törvények átvizsgálását, a szabadság megszerzését, a vagyonközösséget s a teljesen demokrata királyság megalapítását sürgette. Tulajdonképen az ősi székely szabadságot akarta kiterjeszteni az egész országra; s így akarta helyreállítani a nemes (egy nembe tartozó) magyarság eredeti szabadságát. *Hadjáratának célja tehát mostantól fogva nem Dalmátországnak, hanem a minden magyarra kiterjedő szabadságnak visszaszerzése volt. De ettől fogva a kuruczok többé nem a hit és az ország keresztes vitézei, hanem — az államhatalom szemében — egyszerű lázadók.*

A kurucz sereg szervezése.

A nagy feladat elé állított kuruczok fegyverzete kezdetben nagyon hiányos volt, mint minden népfölkelésé. Még a keresztes hadjáratra 1849-ben fölhívó kormány is azt rendeli, hogy a nép kaszával, baltával, bottal, kövel s más ilyesmivel védje magát. Dósa korában is kasza, kapa, csákány, ekevas, a boronának nyélhez erősített vasfoga a legközönségesebb fegyver; de kardot, puskát, lándzsát, bárdot, pajzsot, sisakot, pánczélt is viseltek, a mint a legyőzöttek fegyvereit elszedhették. Dósának gondja volt reá, hogy legalább az ahhoz értők kapjanak mindjárt eleinte puskát, lándzsát stb. s ezek a fegyverforgatásra a többieket is begyakorolják. A velük levő *deákok* kardosan jártak, mint a külföldi egyetemeken s a hazai főbb iskolákban is. Az első *ágyút* az Alföldön kapta s azontúl a várak elfoglalására különösen ágyúk megszerzése végett törekedett. Lippa, Solymos és Temesvár vívásakor már *ostromágyukat* is használt s *pallantýúsai* sok jelét adták ügyességüknek. Voltak *kürtösei* és *dobosai* is, a mi azt gyaníttatja, hogy hadi népét nemcsak a kürtjelek és dobszó megértéséhez szoktatta, hanem a szabályos menetekben is gyakorolta. A legegyszerűbb eszközökkel fogott a *gyalogok* és a *lovakok* kiképzéséhez. Különösen ez utóbbihoz, mert az eke mellől kifogott lovaknak a hadi rendhez és zajhoz szoktatása mégis csak időbe került, akármilyen kevés idő maradt a *hegyakorláshoz*. Ez, mint még az utolsó kuruczoknak, Rákóczi szabadságharczának idejében is, többnyire menetközben történt

s természetesen csak a legszükségesebb dolgokra szorítkozott. Az a biztosság, melylyel a rosszabb fegyverzetű parasztok utóbb egyes fényes lovaghadosztályokat megszalasztottak s erős várakat bevettek vagy szorongattak, legjobban bizonyítja, hogy Dósa igenis gondolt csapatainak begyakorlásával. Legalább a saját vezetése alatt álló hadak mozdulatai és haditettei korántsem mutatják azt a szánalmas látványt, melyet a csak rabolni vágyó rendetlen csoportok szoktak szolgáltatni. Ezt, saját katonai tapasztalatain kívül, annak köszönhetjük, hogy értett a fegyelem tartásához. Még a tőle távollevő csatatereken is az ő nevére hivatkoztak és egy egykorú olasz hagyta írva, de más adatok is igazolják, hogy parancsainak «körömszakadtig» engedelmeskedtek.

Hadserege kezdetben csupán két fegyvernemből állt: *gyalogoságból* és a *lovasságból*. Mind a kettőnek legfélelmesebb és legügyesebb vitézei a *hajdúk* voltak, a szarvasmarha-karavánok fegyveres kísérői, a kiknek jellemző fegyvere a kopja. Dósa György, még mielőtt kiért Pest vármegye határából, megszerezte a harmadik fegyvernemet is, tudniillik a *tűzéséget*. Egy Mihály nevű erdélyi «szelid jellemű» nemes barát volt az első, ki néhány ágyút ajándékozott a fölkelőknek, kik őt, ennek fejében, a vezérek sorába választották. Ez a Mihály gyakorolta be őket a csatakigyók kezelésébe is. Később ismét szereztek néhány kerek ágyút. De Dósának *műszaki csapatai*, vagy legalább műszaki felügyelői is voltak, mint ez különösen Lippa és Solymos ostrománál s a Temesvár alatti sánczok készítésénél kétségtelen. Sőt Silyánovics István csapatainak csatlakozása Dósát egy *kis folyami hajóhadhoz* juttatta.

A *tisztek* nemes emberek, papok, tanulók, katonaviselt jobbágyok sorából kerültek ki. Dósát, a kit a pápai legátus és a király tett meg fővezérnek, az engedelmesség megtagadása után a nép választotta meg erre a tisztségre. Dósa azonban önállóan szervezte táborkarát s főbb tisztjeinek kinevezése körül teljesen belátása és tetszése szerint járt el. Így pl. testvérét, *Gergelyt*, azonnal alvezérré tette. A többi tisztséget alkalmasint csak fokozatosan, a vidéki hadak beérkezésének rendjében töltötte be, de tekintetbe vette, hogy ezek a csapatok otthon milyen tiszteket

választottak maguknak. A parancsnokságot azok tartották meg, a kik az illető vidéken összegyűlt kereszteseket a középponti (rákosi) táborba vezették. Valamennyi alvezérrel, legalább elvben, Dósa rendelkezett, nemcsak a saját táborában, hanem más táborokban is. Ennek több jele van; de természetes, hogy — különösen a hirszolgalat és a közlekedés nehézségei és bizonytalansága következtében — a fővezérlet nem válhatott igazi középponti hatalommá s az *alvezérek* többnyire saját elhatározásukra és belátásukra voltak utalva. Az alvezérek sorában különösen kitűnt a *világiak* közül: *Dósa Gergely*, Györgynek öcsese és helyettese, *Száleresi Ambrus*, Fajsi *Nagy Antal*, *Sós Demeter*, *Silyánovics István* főkapitány; *Aszalai Kecskés Tamás*, *Bayol Ferencz*, *Simándi Hajnal István*, *Harmathi Sós Benedek*, *Haláborj János*, *Györke Zsigmond*, *Ivánházi Vámos Gergely*, *Németi Barócz György*, *Sárvári Weres Gergely* (a titokzatos «körmös» hadnagy), *Nagy György* és *Nagy János*, *Jeromos* kántor, *Pogány Benedek*, *Balogh István* deák, *Nagy Radoszláv*, *Albert* erdélyi kapitány, *Kun Lukács*, *Viczei* varga és *Porczy János*, a kik többnyire nemesek voltak. Az *egyháziak* közül különösen kitűnt: *Medgyaszai Mészáros Lőrincz*, a «nagybotú» ezeplédi (bácsi?) pap, továbbá egy másik *Lőrincz*, békési pap, *Turkevey Ambrus* dévaványai pap, *Borbás* (Barabás) pap, *Mihály* köleséri pap, *Máté* pap kapitány, *Mihály* barát, erdélyi kapitány, a pattantyúsok mestere stb.

A sereg mindjárt kezdetben s azután, a szükséghez és a körülményekhez képest, maga választotta magának a *tizedeseket*, *zászlótartókat*, *kapitányokat*, *hadnagyokat* a többi kisebbrendű parancsnokokkal együtt. A jobbágy helyettést is küldhetett a táborba, vagy pedig szekér, ló, pénz vagy fegyverek ajándékozásával válthatta meg magát a katonáskodás alól. A *fvarosok*, kik a kuruczok után élelmiszereket s más szükségeseket szállítottak, sehol sem fizettek vámot. Becsületes *asszonyok* is követhették a kuruczokat, hogy ruháikat kimossák, süssenek, főzzenek és a sebesülteket ápolják. Tehát Dósa némiképen a *betegápolásról* is gondoskodott. Azonban minden szolgálatot ingyen kellett végezni s mindenért illendően megfizetni, mert büntetés érte, a ki erőszakkal vett el valamit a föld népétől. A falusi templo-

mok mellett levő kamarákból is csak kölcsön vették az élelmiszereket, ha a nép egyébként barátságos magatartást tartott. A hadi költségeket különben az ellenálló nemesektől és papoktól elvett kincsekből fedezték.

A királyi és a nemesi hadak.

A gyakorlatlan fölkelőknek a törvény értelmében első sorban mozgósítandó királyi zsoldosokkal s a főpapok bandériumai-val kellett volna szembezállniok, mert az urak és nemesek csak a veszedelem növekedése esetében tartoztak fölkelni. Azonban a zsoldosok a budai királyi palota őrizetét is alig tudták ellátni s a külföldről kért segítségre várakozni kellett. Ellenben helytállottak s már az első hetekben sorakoztak *Frangéjani* kalocsai érsek, *Estei Hippolit* herezeg egri, *Csáky Miklós* esanádi, *Várdaj Ferencz* erdélyi, *Beriszló Péter* veszpremi és *Gosztonyi János* győri püspökök csapatai. A vármegyék közül Pest, Nógrád, Hont és Heves vármegyék nemesei már Szent György napja előtt fegyvert fogtak s ahol tehettek, szétverték a gyülekező keresztéseket. Sopron, Vas és Zala vármegyék *Kanisay János* kapitánysága alatt szintén külön szövetkeztek a maguk védelmére. A király ismételten fölszólította az urakat, hogy összes cselédekkel és hozzátartozóikkal örök hűtlenség büntetésének s minden vagyonuk elkobzásának terhe alatt a pesti táborba, vagy oda menjenek, a hova őket *Perényi Imre* nádor rendeli. A nádon kívül *Szapolyai János* erdélyi vajda, *Báthory István* temesi gróf, *Enyingi Török Imre*, *Bornemissza János*. *Kanisay János* és *Bebek János* voltak a vezérek. *Alvezéreik és kapitányaik*: *Andrássy Márton*, *Barlabásy Loránd* alvajda, *Batthyány Ferencz*, *Bánffy Jakab* és *János*, *Bodó Ferencz*, *Bonzagno de Reggio*, *Bruz Mátyás*, *Drágffy János*, *Gál Ispán*, *Héderváry Ferencz*, *Imre* és *István*, *Jaksics Péter*, *Kismarjay Lukács*, *Kornis János*, *Moré László*, *Nagy (Krupezy) Gergely*, *Oláh Balázs*, *Pakosi Paksy János* és *Mihály*, *Pathócsy Ferencz* és *Péter*, *Perényi Gábor* és *István*, *Petrovics Péter*, *Martonosi Pöstyéni Gergely*, *Ravazdy Péter*, *Ráskay Gáspár*, *Szokoly János*. *Thornallyay János*, *Thuróczy Miklós* alvajda és *Tomory Pál*.

A május 31-én tartott országtanács első sorban *Szapolyay* vajdát utasította, hogy a magyarokat, székelyeket, szászokat, ráczokat s a keze ügyében levő zsoldosokat Temesvár, Nándorfehérvár, Orsova, Szörény és más várakból összegyűjtvén, a közvetlen fenyegetett Erdélyt megvédje, mialatt Bornemissza Pest, Báthory pedig Temesvár körül gyűjtse össze a németiséget. Azonban a zsoldos sereg megbízhatatlanságát eléggé jellemzi, hogy négyszázan, a kiket a Dunán lefelé küldtek Dósa ellen, kapitányukat otthagyták s mindnyájan Dósához csatlakoztak. Hozzáállott a királyi naszádosoknak és a ráczoknak egy része is.

Hadiesemények.

Dósa főszeregének alföldi hadjárata.

Dósa Száleresi Ambrust 3000 emberrel hagyta hátra a főváros szemeltartására s a deréksereggel 1514 május 16-án megindult az Alföld biztosítására. Az egyik hadtestet ő maga, a másikat öcsse, Gergely vezette. Első állomását Pest és Gubacs közt, *Szentfalván* tartotta, hol 300 lovas csatlakozott hozzá. Május 17-én este ért *Czepléd*-re, honnan másnap fegyverre szólította a népet, s a már körülötte levőkkel gyűlést tartván, beszédben adta elő terveit. A föllekesült nép megerősítette őt a fővezérségben, sőt hír szerint királynak is megválasztotta, a mit azonban semmivel sem lehet bizonyítani. Május 18-án Dósa már *Tiszavárkony*-ra ért honnan rögtönzött hordóhidon kelt át a Tiszán s *Varsány*-nál szállt meg, hol megint 300 lovas és ugyanannyi gyalog csatlakozott hozzá. 19-én *Mező*- vagy *Nagyúton* 800-nál többen állottak melléje. Innen kezdve dob és trombitaszó mellett folytatta útját. Május 20-án *Dévványán* Ambrus pap vezetése alatt még többen egyesültek vele. Május 21-én átkelt a Berettyó vagy Túr vizén, majd *Endrődnél* a Hármaskörösön s *Egye* mellett hadiszemlét tartott. Ekkor 2000 lovas és 3000 gyalog katonája volt. Május 22-én *Mezőberényen* át érkezett *Békés* re, hol hada már 20,000 főre szaporodott. Ott kapta meg a primás és az urak levelét, a melyben a keresztes hadjárat abbahagyását parancsolták meg.

«Nem vagyok én sem gyermek, sem bolond, hogy tréfát üzzenek velem» — szólt Dósa s folytatta hadjáratát. Május 24-én ostrom alá fogta *Gyulát*, György brandenburgi örgróf uradalmainak középpontját, de azonnal elszállt a vár alól, mikor híreét hallotta, hogy Csanád táján a nemesség erősen gyülekezik. Azonnal előre küldte *Balogh* István lovascsapatát a Maros apátfalvi révéhez, de ezt a hadat Báthory István és Csáky Miklós csanádi püspök hadai kétszer is visszanyomták s *Nagylakig* üldözték, hol tábort ütöttek. Első diadalaikat a Jaksicsok nagylaki várkastélyában lakomával ülték meg, a hol könnyelműen, *minden biztosítás nélkül*, vígan, cziteraszó és nádsípok hangja mellett dorbézoltak és iddogáltak, nem is gondolva arra, hogy a parasztok szétszórt hada összeszedhesse magát.

A nagylaki csata.

A nagylaki csata volt katonai szempontból egyik legtanulságosabb eseménye a hadjáratnak. Dósa ugyanis sikerei után nem állt meg tétlenül, hanem Balogh nyomában járt és Gyula felől szintén a csatatér közelébe ért. Magához csatolva Balogh vert seregét, május 28-án éjszaka Nagylak és Csanád között foglalt állást. Május 27-én hajnalban telehordatta a Maros partján álló várkastély árkait rözsével s azt meggyújtatta. A tölgyfapalánk maga is égni kezdett s oly rettenetes füst támadt, hogy a kastélyban megmaradni nem lehetett. Báthory, a ki «a bőven élvezett szerémi bor miatt» még ágyban hevert, a veszedelem látára s a zaj hallatára kiugrott az ágyból s úgy a hogy volt, mezítláb, süveg nélkül, csupán egy köpenybe burkoltan kiszökött a palánknak egyik kapuján. A nemesek hada aránytalanul kisebb volt a keresztesekéénél. A sikon azonban, Nagylak és Csanád között, Báthory mégis rendezte csapatát s elfogadta a harcot, melyet a kuruczok részéről maga Dósa vezetett. Gyalogságát Dósának gyors rohamban támadó lovassága mindjárt kezdetben megzavarta s a kaszások is megtették a maguk kötelességét. A győzelem már-már a parasztok részére látszott hajlani, mikor Báthory ágyúüj egyszerre megdőrdültek és roppant öldöklést vittek végbe köztük; bajukat növelte a rájuk szemközt fúvó szél is.

Estefelé tehát megfutamodtak s az odább nyugatra fekvő erdő-ség felé szaladtak, mely előtt azonban Dósa szavára nemcsak megálltak, hanem vissza is fordultak. Dósa, ki a háború természetét ismerte s a hadakozás alapelveinek lényegét tulajdonává tette, *éles tekintelével észrevette a támadó had gyengeségi pillanatát: vagyis azt, hogy ennek naggyobb részét vezetők nélküli csapatai a győzelem biztos tudatában vakon utána rohantak a kuruczoknak, összekeveredtek és ki is merültek.* Dósa tehát visszavágott az ősi magyar szokás szerint ily esetekre tartogatott, harcban még ki nem fáradt és meg nem tizedelt tartalékával s ezzel a maga javára döntötte el a csata kimenetelét. Első sorban Csáky Miklós csapatait hozta rendtelenségbe, mire a püspök azonnal takarodót fuvatott és hadosztályainak romjaival Csanád felé menekült. Bátoratlansága végképen reménytelenné tette Báthory ügyét. Lovasságát a kuruczok tönkrevették; hogy csapata az utolsó emberig el nem hullott, csak az erdőben korábban jelentkező alkonyatnak köszönhette.

Így boszulta meg magát a támadók gondatlanságán és könnyelműségén alapuló *céltalan utánarohanás*, a melyben a harcban amúgyis kifáradt osztályok teljesen kimerülten és az esetleges visszacsapásokat fölfogó tartalékok nélkül bukkantak Dósa rendezett csapataira.¹

Báthory egész éjjel a Maros nádasaiban lappangott; hajnalban egy bitang ló hátán átúsztotta a Marost és Temesvárra menekült. Dósa az üldöző haddal még az éjszaka elfoglalta Csanád városát s a várból csónakon menekülni akaró Csáky püspököt hatalmába kerítette. Őt, *Telegdy István* kincstartót, *Ravaszdy Péter* alispánt, Nagybucsei *Dóczy Györgyöt*, *Tarpay Miklóst*, *Orosz Andrást*, *Thornallyay Mihályt* stb. május 28-án Apátfalva táján kegyetlenül kivégeztette s így első diadalát félelmetes emléküvé tette.

A Maros vonalának biztosítása.

A május 31-iki országgyűlés szerint a parasztok «oly veszettül és dühösen támadtak, hogy ehhez fogható a történelem-

¹ Márki i. m. 215—217. l.

ben sohasem lehetett hallani vagy olvasni». Mivel úgy látszott, hogy Erdélyt akarják hatalmukba keríteni, a nemesség első sorban ezt akarta megvédeni. Azonban a nagylaki diadal után Dósa főczélja is a Maros mentén Erdélybe vezető út biztosítása volt s ebből a király küldöttének, *Mikola Ferencz*nek megérkezése után sem tért el. A Maros mellett Fábíán várnagy *Zúdorlak* várát azonnal feladta egyik kapitányának; *Csúlavár* három kapitánya egy puskalövés nélkül meghódolt; Kun Lukács megadásra kényszerítette *Arad* megerősített monostorát; *Világos* vára feladta magát; *Lippa* vára önként hódolt Dósa Györgynek s két napi ostrom után, június 9-én *Solymos* vára is kapitulált. Ezt a várat (Lippával együtt György örgróf tulajdonát) a kuruczok a király nevében követelték, mert «az örgróf uradalmait a király Dósa Györgynek adta». Ennek a várnak a védelméről két naplószerű jelentés maradt fenn: *Prantner György* alvárnagytól és *Künisch* káplántól. Mind a kettő arról tanuskodik, hogy Dósa György az ostromlásban *rendszeresen* járt el, adott szavát pedig megtartotta. Hadai most már a Maros és a Fehér-Körös mentén Erdélyig portyáztak s ő nyugodtan térhetett át Temesvár ostromára, hogy Erdély vaskapui bejáratát, az egész Temesközt, a bácsmegyei hadakkal való érintkezést s a Törökországba vezető utat biztosítsa.

A pesti tábor.

Dósa a főváros szemmeltartására 3000 emberrel *Szúleresi Ambrus* pesti polgárt hagyta. Mikor Bakócz bibornok a keresztet hadjáratot május 23-án végkép betiltotta, ez a nagyon megnövekedett tábor másnap megtámadta s elfoglalta Buda városát. Maga a nádor is csak nagynehezen menekülhetett meg. Május 25-én Budán és Pesten fosztogattak; de nincs nyoma, hogy támadást intéztek volna a budai királyi vár ellen, a melynek védelmét *Bornemíssa János* vezette. A nemességnek június 10-én *Páztónál* nyert győzelme után a parasztok hevesi tábora a Lőrinczinél örökdő nemeseket fenyegette, a várkonyi pedig a pesti, helyesebben a gubacsi sereggel együtt magát a fővárost készült megtámadni. *Bornemíssa* megelőzte őket, június 21-én Budáról átkelt a pesti oldalra, *Tomory Pált* egy lovascsapattal

a parasztok gubacsi állásának kikémlelésére küldte, majd kegyelmet hirdetett azoknak, kik önként hódolnak. *Száleresi* a kuruczok egy részével megadta magát, ötezer hajdú azonban elösmert vezér nélkül is helyt állott. Bornemissza ágyúkkal lövetett szekértáborukra, Tomory lovassága dob- és trombitaszó mellett támadt rájuk s Bornemissza nehéz lovasságának és gyalogságának megjelenése a csata sorsát rövid, de kemény küzdelem után eldöntötte. A futók egy része a Dunába veszett, a másik azonban az irsvaszegei erdőnél megszabadult, mert Bornemissza az üldözést abbahagyatta. Az elesett kuruczok számát 400-ra teszik.

A tiszáninneri hadjárat.

A gubacsi csata napján, június 21-én a Hevesről Eger ostromára siető kuruczokat *Debrő* mellett Drágffy János verte meg. Dósa ugyanis segítséget küldött nekik, de Gian Bonzagno di Reggio, Hippolit egri püspök jószágigazgatója, 300 zsoldossal és a nemesekkel *Maklár* táján másodszer is legyőzte őket. Most már a Szikszón gyülekező nemesek is a főtáborba kíváncskoztak, a mi nagyon aggasztotta Kassa és a többi város lakosságát, mert viszont Dósa György újabban is felszólította a tiszáninnerieket, hogy melléje álljanak és segítségére legyenek. Heteley Mihály a kuruczok ellen megvédte *Tokaj* várát. Az ujmegyei *Kaposban* a nemesek foglyul ejtették a parasztok néhány kapitányát, de ezeket fegyveres erővel éppen egy nemes ember, Himi Borsvay Péter szabadította ki. *Bereghen* a nemesek levertek a parasztok vezérét, Halábory János birtokos nemest; ellenben az ugocsai fölkelőknek sikerült bevenniök *Nyaláb* várát. Máramarosban a nemesség nagy része csatlakozott hozzájuk. A tiszáninneri részek déli oldala tehát mindenestre résztvett a fölkelésben, de nagyobb nyílt csatára csak *Debrő* és *Maklár* táján került a dolog.

A tiszántúli hadjárat.

Szabolcs vármegyében Máté pap és Nagy György a lázadást elterjesztették ugyan s erőszakoskodtak is, a falvakat rendre hódoltatták, de vért nem ontottak, sőt igazságot is szolgáltat-

tak; mi annak a jele, hogy az ellen nem állók kifosztását nem tűrték s maguk közt némi fegyelmet tartottak. Biharban az alföldön támadt erősebb mozgalom. *Keresszeg* várát a parasztok bevették s a visszafoglalására jött nemeseket Nagyváradig üzték, ölték, vágták. *Pocsaj*, *Nagybajom*, *Henczhida*, *Székelyhíd* várkastélyait szintén elfoglalták s *Nagyváradot* is bekerítették. A Szilágyságban széthányták az éppen akkor épülő *menyői* kastélyt. A békési, csanádi és az aradi események már Dósa hadjáratából ösmeretesek.

A dunatiszaközi hadjárat.

A Duna-Tisza közében először Mészáros Lőrincz szervezte a fölkelést. *Szeged* polgársága és 3000 fegyveres halásza nem eresztette be a kuruczokat, de a falusi és tanyai népség melléjük állott. Pogány Benedek Frangepani Gergely kalocsai és bácsi érseket s bácsi főispánt ostromolta *Bács* városában, hová sok úrral együtt menekült. Nagy Antal *Czoborszentmihály* (Zombor) és *Futak*, Nagy Radoszláv *Szalánkemén* és *Titel* környékén hódoltatott. A dunai révet Nagy Antal *baksafalvi* (újvidéki) táborá örizte s a szemközt levő *Pétervárad* elfoglalásával biztosította. A kuruczok csupán *Szerémben hét várat foglaltak el*; köztük két olyat (Pétervárad, Szalánkemén), a melyek az ország legnagyobb erősségei közé tartoztak. *Kamancznál* Nagy Antal nyílt csatában is megverte Oláh Balázs nándorfehérvári hadait; azonban *Perlek* tiszai révénél az urak őt is elnyomták, foglyul ejtették s társaival együtt Budán kivégezték. Erre Silyánovics István szalánkeméni eszékújvárosi, ki idáig a kuruczokkal tartott, most szintén ellenök fordult a naszádosokkal és a rácokkal együtt. A Szerémség elveszett a kuruczokra nézve, de Bács- és Bodrog vármegyékben Borbás pap és Pogány Benedek folytatták a küzdelmet.

A dunántúli hadjárat.

Dósa György magának tartotta fenn az egész hadjárat vezetését, de a dunántúli hadjáratról a nagy távolság és a bajos közlekedés következtében egyenesen aligha intézkedett. Ott,

Fejér vármegyében, a fölkelők először is Kornis János csapatát verték szét. A *Bakony* vidékét Sós Demeter kuruczai nyugtalanították s egy kiugrott szerzetesnek is nagyobb serege volt hétézer embernél. A barát a tolnai *Anyavárút*, Bodó Ferencz birtokát szorongatta, de Héderváry Ferencz június vége felé ezt fölmentette. Nagy seregével többször csapott össze a kuruczokkal s végre is egységet kötött velök olyképen, hogy ágyúikat és a zsákmányt visszaadták a királynak és csöndesen hazatértek falvaikba. A nyugati három vármegye: Sopron, Vas és Zala, formális szövetséget kötött a kuruczok ellen s Kanisay János főkapitánysága alatt fenn is tartotta a csendet. Győrben és Veszprémben azonban egyes kisebb kurucz csapatok egész nyáron át portyáztak.

Az erdélyi nemesi hadak szervezése.

A kurucz háború Erdélyben tört ki legkésőbb. A nagyszébeniek a keresztes háborút kihirdető pápai bullát júniusban még nem ösmerték s azt máshol is csak megkésve hirdették ki. Némi mozgolódást júniusban csupán a Magyarországgal szomszédos nyugati vármegyékben s a *törcsvári* uradalomban lehetett tapasztalni. Azonban Budán s az országban mindenütt azt hitték, hogy Dósa György Erdély katonai megszállásával s a kincstári érez- és sóbányák lefoglalásával akarja biztosítani magyarországi hadjáratának és politikai terveinek sorsát. Mialatt tehát Szapolyai János katonai szemleúton volt a szörényi bánóságban, Thuróczy Miklós alvajda június elején *Dévánál* már egy nemesi fölkelő sereg élén örködött, hogy Dósa benyomulását megakadályozza. A vajda is hazasielt s június 18-ára *Medgyesre* fegyveres országgyűlést hirdetett. Azonban Lippa bevételének híre meggyőzte, hogy tanácskozára többé nincs idő. Lemondott tehát a tervezett országgyűlésről s a legszigorúbban meghagyta, hogy a nemesek lóháton és gyalog, a szokott módon jobbagyaik tizedrészét is magukkal hozva, a kitűzött napon, június 18-án *Enyeden* gyülekezzenek össze s onnan az ország minden részének védelméről gondoskodjanak. Jöjjenek el a főispánok is; de az alispánok maradjanak otthon, járják be vármegyéiket s min-

den mutatkozó rendetlenséget azonnal nyomjanak el. Azonban többé nem szorítkozhatott csak Erdély védelmére, mert Báthory temesi gróf, Várday Ferencz erdélyi püspök útján, őt Temesvár fölmentésére s vele a magyar nemesség megszabadítására kérte meg. A püspöknek, Werbóczynek, sőt magának a királynak is sürgetésére, Szapolyai végre csakugyan elhatározta, hogy politikai ellenfelét, Báthoryt, megsegíti s «paraszt Dósa uram» ellen felkötötte szablyáját, melynél többet, saját nyilatkozata szerint, 26 esztendő múlva egy másik erdélyi lázadónak, «Majláth uramnak hitvány feje» sem érdemelt meg.

Az erdélyi hadjárat.

Szapolyai még el sem távozott Erdélyből, mikor a fölkelés már ottan is kitört. Mindjárt kezdetben nemesek is csatlakoztak hozzá. Vezérok egy névtelen erdélyi barát, talán a szászvárosi gvardián lehetett. Említenek egy Albert és egy Viczei varga nevű kapitányt is, a ki valamennyi közül legkésőbben (csak 1515-ben) került kézre. A fölkelők Alsófehérben elhamvasztották a *csanádi* várkastélyt és bevették *Kecskés* királyi várat, melyet azonban a nemesek visszafoglaltak és lerontottak. Tordában a fölkelőké lett *Toroczkó* városa és *Toroczkó-szentgyörgy* vára, melyet a benne lévő jobbágyok segítségével ejtettek meg. A parasztok néhány kapitánya megszállotta hadával *Kolozsvár* városát is, melynek tanácsa a főbbeket beeresztette falai közé, mert az odamenekült néhány nemes kedvéért nem akarta feldúltni a várost. Ezt az eljárást utóbb a király is helyeselte. *Dés* Nagy János kuruczkapitány mellé állott. *Bálványos* várából Ártándy Pálnak szintén számos jobbágya pártolt át hozzájuk. A székelyek csak a *törcsvári* uradalomban háborogtak, sőt magában *Brassó* városában is voltak zavargások; de a város lovas és gyalog zsoldosai — más városok fizetett hadaival együtt — csakhamar minden nehézség nélkül csatlakozhattak a királyi hadakhoz.

A várak.

A fölkelők minden vármegyében legalább egy várat akartak elfoglalni, hogy azt tegyék parasztvármegyéik középpontjává és hadműveleteik alapjává; de éppen azért sok időt fecséretek el várak megszállására és mozdulataik nehézkesek lettek. Gyula, Temesvár, Szeged, Bács, Tokaj, Nagyvárad elfoglalása nem sikerült; ellenben *a kuruczok kezébe kerűtek a következő várak és kerített helyek*: Anyavára (Tolna), Arad, Bálványos (Dés és Betlen közt), Bánmonostora, Becse, Beckerek, Csanád (Csanád várm.), Csanád (a mai Szászcsanád Alsófehériben), Csák, Cseröd (Szerém), Czoborszentmihály, Dés, Dombó (Szerém), Futak, Kamancz, Karom (Karlócza), Kecskés, Keresszeg, Kolozsvár, Lippa, Nagylak, Nyaláb (Ugocsa), Orsova, Perlek, Pest, Pétervárad, Solymos, Szalánkemén, Székelyhida, Szörénytornya (?), Titel, Világos, Zádorlaka, Zebler (Zsebely?). A bevett vagy felégetett várkastélyoknak száma ennél a 34-nél mindenestre több volt. Némelyik, mint pl. Kolozsvár, csak föltételesen hódolt Dósának s az egész tábornak nem fogadta be; de azalatt viszont a királyi seregnek sem tehetett szolgálatot. Kassa, Besztercze, Brassó s más városok viszont a nemesek befogadásával tették ki magukat nagy veszedelemnek s többnyire tűrniök kellett a körülöttük levő falvak kastélyainak fölperzselését. Megtorlásul s «a parasztok dühének megfékezése végett» az urak és nemesek is, annyi falvat perzseltek föl, hogy a leégettek nyomorúságán az ország (1514. évi LXXI. t.-cz.) csak adóelengedéssel segíthetett.

Temesvár ostroma.

Dósa György (némelyek szerint százezer főnyi) seregével június 15-én érkezett Temesvár alá s az új vártól északnyugatra, a nagy *Ulcsi* mezőn ütött tábornak. Másnap már közelebb nyomult a városhoz. Hordóhidat veretett a Temes (Béga) folyón s átkelt a Nagypalánkba, mely a kettős sánczczal, kettős fallal megerősített várost felkörben övezte. A kerített várost és a várat a mai Gyárváros felől kerekas ágyukból kezdte lövetni s azt a hadi művészet minden szabályának megtartásával ostromolta.

Mindenekelőtt más mederbe akarta levezetni a Bégát és lecsapolni annak mocsarait, hogy száraz lábbal jusson a vár alá. Feladatát, miközben Báthory gyakran kirontott a munkásokra, a folyóra nézve meg is oldotta, de a mocsarak lecsapolásával nem boldogult. Ágyúi a falakat is nagyon megrongálták. *De nem kötötte le egész seregét az ostromra. Csapatai Becskerekij, sőt Szörénytornyájú portyáztak s a Temesközben minden ellenállást levert.* Ő maga nem mozdult Temesvár alól, hol táncz, tréfa, borozás felejtette a kuruczokkal a sánczásás, folyószabályozás és a mindennemű csetepaték fáradalmait. Ellenben a várbeliek az ostrom második hónapjának kezdetén már éhséget, szükséget szenvedtek. Az élelem annyira fogytán volt, hogy a helyőrség lóhúsra fanyalodott s némelyek a vár feladásáról gondolkoztak. Báthory egymaga tartotta bennök a lelket, de módját ejtette, hogy a királyt és Szapolyayt is gyors megsegítésre sürgesse.

A temesvári csata.

Szapolyay erdélyi vajda július 10-én a hunyadmegyei Vas-kapunál vonta össze az erdélyi hadakat s onnan a Bisztra-Temes-Béga völgyén leereszkedve sietett Temesvár fölmentésére. Erős menetek után július 15-én érkezett meg s az erdő védelme alatt észrevétlenül teljes csatarendbe állította hadait. Ő maga a palotásokkal, székelyekkel s a végvidéki lovasokkal a középen maradt; a jobbszárnyat Lindvai *Bánffy* Jakabra bízta, a balt pedig, hol legedzettebb katonái álltak, *Kismarjay* Lukácsra. Hírnökök útján fölszólította a fölkelőket, hogy jöjjenek hozzá a hon védelmére, vagy szép csendesen oszoljanak haza. *Nagy Radoszlávot*, ki a vajdához akart átmenni, Dósa György a sereg színe előtt párbaiban levágta, mire a kuruczok Jézust kiáltottak és támadni akartak. Dósa azonban alvezéreinek, *Dósa Gergelynek* és *Mészáros Lőrincz*nek segítségével csatarendbe állította őket. A támadást nem is ő kezdte, hanem a vajda, ki hosszas szembenézés után egyszerre villámgyorsasággal rohant a kuruczokra. A harc, mely mindkét részről sok őseredeti magyar fölfogást tanusított, a legnagyobb elkeseredéssel és sokáig kétesen folyt. A parasztok sokkal jobban kitarítottak, mint várni lehetett.

A küzdelem sorsa a középén dőlt el. A jobban fegyverzett és gyakorlottabb palotásokról, a székely könnyű lovasokról eleinte azt hitték, hogy a kuruczokhoz csatlakoznak. Ők azonban a végvidéki lovasokkal együtt oly erősen támadtak, hogy — bár a várban működésüket egyidejű kitöréssel Báthory nem támogatta, — a keresztések csapatai lassankint engedni és hátrálni kezdtek. Különösen kitűnt ez alkalommal *Andrássy Márton* (egy székely csapat parancsnoka) és *Bruz Máttyás*, a ki paraszt volt idáig. «Fuumus», hirdette a kivont kardú griff madár, melyet csakhamar ezért kapott címerébe.

Dósa hiába akarta megállítani a futókat, hiában járt elől jó példával, egy csapással két pánczélost sujtván agyon. A vajda rokona, *Petrovics Péter*, sebes-vágtatva rontott reá, halálosan megsebezte és elfogta. Fogságba került a jobbszárny vezére, Dósa Gergely is. Egyelőre azonban csak a könnyű lovasság futott meg: a gyalogság helytállott s új küzdelemre készült. Mikor azonban az újból kihirdetett amnesztia következtében hajlandó volt meghódolni, «a nemesek a szegényeket ölni-vágni kezdték és sokat megkötözve vittek a vajda elé». Futás közben sokan veszték el és sokan fúltak a Béga vizébe. A parasztok hiában vetették el fegyveröket; térden állva, összetett kezekkel hiában esdekelték irgalomért; hiában könyörögtek, hogy ne bántsák a táborban levő feleségeiket, gyermekeiket. Többnyire halállal lakoltak, vagy fogságba esve, csoportosan hajtották őket a táborba, hol bilincs várt reájuk. *Mészáros Lőrincz*, a balszárny vezére, csak kevesed magával menekült meg. Szapolyay győzelme teljes volt. Sok ezer, némely adat szerint 20,000-nél is több paraszt esett el; a királyt tehát félrevezették, mikor azt írta, hogy Szapolyay vérontás nélkül szórta szét a sereget.

Pár nap mulva a vajda Dósa Gergelyt a temesvári táborban lefejeztette, Dósa Györgyöt pedig válogatott kínzásokkal, embertelen módon végeztette ki.

A külföldi segítség ügye.

II. Ulászló király július 24-én értesítette *Miksa* császárt a temesvári eseményekről, de egyúttal segítséget kért tőle, mert

Dósa György helyébe egy másik vezető lépett, egy barát (Mészáros Lőrincz) s most az folytatja a dolgot. A császár úgy vélekedett, hogy «ebből ránk, született fejedelmekre és nemesekre, sok szorongatás és baj következhetik». Elhatározta tehát, hogy «kedves testvérét, a magyar királyt, ilyen szorultságban és bajban nem hagyja el, hanem testvéri tanácsában segítségében és támogatásában részesíti». Első sorban a brandenburgi és bajor választófejedelmeket szólította segítségre; de megjegyezte, hogy nem csupán a magyar lázadás miatt fegyverkeznek. Mert bármiképen alakul is ez a magyar lázadás, Ulászlónak szüksége lesz rájuk a hitetlenek (a törökök) ellen. Időközben Podjebrad cseh király unokája, *Bertalan* münsterbergi herceg is összegyűjtött egy 12,000 főnyi cseh és morva sereget, hogy azt a lázadók ellen vezesse. X. *Leó* pápánál és *Zsigmond* lengyel királynál szintén megsürgette a segítséget; azonban az idegen hatalmaknak már nem maradt idejük, hogy fegyveresen avatkozzanak be Magyarország ügyeibe, mert augusztus közepén ez a maga erejével is minden ponton levverte a fölkelést.

A hadjárat vége.

Szapolyay időt vesztett azzal, hogy vértörvényszéket tartott *s a helyett, hogy a menekülő Mészároost üldözte volna*, első sorban a maga részére követelt Lippa és Solymos várak visszafoglalására sietett. Magában Erdélyben, *Kolozsvár* közelében, augusztus elején Thornallyay, Barlabásy és Drágffy szétverte a gyalog-parasztokat. Bács vármegyében a rácok most már a nemesekhez csatlakoztak, de irtózatosan pusztítottak. *Hájszentlőrinczet*, hol Barabás pap magát hősiiesen védte, felgyújtották, feldúlták, sok ezer embert mészároltak le s Barabást a toronyból dobták le. Silyánovicsot, ki rablott jószágait *Pétervárad*-nál elvette, mint a király ellenségét Török Imre nádorfehérvári bán elfogatta és fölnégelytette. Pogány Benedek Bánffy Jakab hadai közeledésének hírére abbahagyta *Bács* vár ostromát s *Apáti* (Apatin) felé menekült; de Bánffy két órai harcz után hadait szétverte s őt magát is elfogta. Hír szerint 25—32,000 halott fedte a csatateret; mire Madarasmező felől Bornemissza

segítőcsapatai más vidékek leverésére indultak vissza. *Sós Demeter* hadát a Dunántúl, ismeretlen helyen, Gosztonyi János püspök és Sitkay Gotthárd szétszórták, pedig az ágyukból csak vaktöltéssel lőttek reá. A futók Sós Demetert magát is elgázolták. A felvidéken Balogh István egy ideig még tartotta magát, de aztán *Munkácsról* átmenekült Lengyelországba. A Tiszántúl Krasznában a parasztok utolsó sikere az volt, hogy *Valkó* várát Porczy János átadta nekik. *Biharban* Tomory Pál idáig hiában próbálta helyreállítani a rendet. Mikor azonban a deréksereggel valahára Szapolyay is megérkezett, a *váradai hévívizeknél* augusztus vége felé megütközött Mészáros Lőrincz kuruczjaival. A harc kezdetén felhangzó mennydörgés hallatára a babonás és elcsüggedt sereg rövid, de makacs küzdelem után megfutott. A halottak számát 3000-re teszik. Mészáros Lőrincz most is megmenekült, de a zilahiak állítólag kiszolgáltatták a vajdának, ki őt augusztus 10-én Kolozsvárott máglyára kárhóztatta, vagy rostélyon süttette meg.

A hadjárat következései.

A váradai csatával a hadjárat véget ért. A négyhónapi közdelemnek szemmel látható jelei csak a karók, rudak, gerendák és az akasztófák lettek, a melyek annyi úrnak és jobbágnak életét oltották ki s a leégett várak és falvak, melyek annyi családi boldogságot semmisítettek meg. Negyvenezerre, sőt kétannyira is teszik az elesett parasztok számát; s bizonyára ezekre ment a levágott nemesek száma. Az egész ország népessége, a legengedékenyebb számítás mellett is, valami egy százalékkal apadt. Az 1514 október 18-tól november 19-ig tartott országgyűlés 71 törvényezikke közül 62 foglalkozott a jobbágyok ügyeivel s a polgárháború következtében megzavart rend helyreállításával. Törvénybe iktatta Szapolyainak azt az érdemét, hogy «a temesi várat, melyet Székely (Dósa) György erősen megszállva tartott, megszabadította, Lőrincz papot legyőzte s a parasztsöpredékkel röviden elbánt». A károsult nemesek kárát megtéríteni rendelte, kivéve, ha váraik rossz őrizet vagy feladás következtében kerültek a parasztok kezébe. Külön adományt is kapjanak, ha fegy-

veresen vettek részt a lázadás elfojtásában, vagy ha a háborúban lovaikat, fegyvereiket s más jószágaikat elvesztették. Megengedte, hogy saját személye és vagyona védelmére minden nemes bátyákkal és sánczokkal védett kastélyokat s minden vármegye a nemesi közönség oltalmára egy-egy várat építsen stb.

Ellenben jobbkezének levágatásával büntette azt a parasztot, ki ezentúl is puskát tartana. Még a tanulókat is eltiltotta a fegyverviseléstől, magát a paraszt népet pedig a tanulástól. Kegyetlenül büntetett mindenkit, a ki részt vett «az átkozott zavargásokban». Mivel azonban «a parasztság nélkül a nemesek keveset érnek», úgy találta, hogy *egészen eltörölni* még sem lehet; tehát csak a parasztok kapitányait, hadnagyait, tizedeseit és egyéb lázítóit, a nemesek gyilkosait, a nők bántalmazóit rendelte megöletni és kiirtani. Egész városok és falvak helyett csupán a tetteseket lakoltatta. Az összes parasztokat, kik a fölkelésben részt vettek, hűtelenségök miatt azzal sujtotta, hogy «elvesztvén egy helyről más helyre való szabadon költözködésök jogát, földesuraiknak kizárólagos és örökös szolgálai legyenek». Így a szegény nép valóban megtanulhatta, «milyen istentelen gonoszság az urak ellen föllázadni»; de viszont ez a szerencsétlen XIV. t.-cz. adott alkalmat arra, hogy alig 12 esztendő mulva már a jobbágy nép némi közönnyel fogadta a török hódítást.

MÁRKI SÁNDOR.